

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми і її актуальність. Пробація в Україні є відносно новим інститутом і спрямована на вирішення завдань соціального характеру, які сучасна пенітенціарна система не здатна розв'язати. Пострадянська система перевиховання носить більше каральний, ніж виховний, ресоціалізаційний характер. У той же час досвід європейських держав підтверджує, що пробація відкриває нові механізми роботи із правопорушниками. Реалізація ініціатив міжнародних проєктів є важливим стартом і сприяє практичному втіленню концептуальних положень Закону України «Про пробацію» у завданнях ресоціалізаційного характеру. Впровадження в Україні інституту пробації ґрунтується на міжнародно-правових стандартах прав людини.

Наразі в Україні впровадження служби пробації має скоріше формально-юридичний характер регулювання конфліктних суперечливих суспільних взаємин. Така ситуація детермінована чіткою відсутністю механізмів соціальної роботи з особами, що перебувають у конфлікті з законом, а також концептуально-ідеологічного обґрунтування функціонування нової соціальної інституції. Сучасне розуміння фундаментальних основ правоохоронної системи наголошує на тому, що покарання не повинне носити характер помсти. Покарання, яке суд визначає від імені держави, повинно сприяти відновленню зруйнованої правопорушенням рівноваги – соціальної справедливості, що є основою будь-якої правової держави й характеризує розвинений, організований суспільний устрій.

Покарання призначається залежно від того, наскільки небезпечним було скоєне правопорушення, а тому буває різним. Якщо припустити, що призначене покарання більш жорстке, ніж скоєне правопорушення, то його застосування не відновлює соціальну справедливість, а відтак вибір відповідного покарання має вирішальне значення (Лейленд П., 1996).

Однак призначенням покарання процес не завершується. Необхідні дії щодо його виконання. Процес виконання покарання не менш важливий, ніж його призначення, адже в основі виконання покарання існують дві складові – караюча й корекційна. В кримінально-виконавчому кодексі України цілями покарання визначено кара, виправлення засудженого, індивідуальне та загальне попередження (Кримінально-виконавчий кодекс України, 2003).

Варто зазначити, що сьогодні в галузі виконання покарання цілковито необґрунтовано найбільший акцент робиться на караючому складнику цього процесу, на противагу цьому, інший, соціально-виховний складник – майже ігнорується. Соціально-виховний елемент наповнює особливим змістом сутність покарання й усуває, мінімізує причини, що були підґрунтям скоєння правопорушення.

Створення служби пробації в Україні свідчить про становлення держави, у якій система покарань не повинна носити характер помсти, а має засвідчувати, що кожна людина для суспільства є цінною, а її доля для держави важлива. Створення служби пробації свідчить про те, що правопорушник не вважається втраченим для суспільства, а для його реінтеграції до соціуму створюються умови, йому надаються такі можливості. Корекція соціальної поведінки у в'язницях, а також реінтеграція звільнених з ув'язнення є обов'язковою відповідальністю держави за членів суспільства (Кульова Н, Ягунов Д., 2006).

Виправні і громадські роботи, відстрочка виконання покарання за умови жорсткого контролю за поведінкою і діями засуджених є гарантією того, що держава не обмежує волю людей без поважних причин. У подібних ситуаціях процес пробації виявляється дієвим, ефективним засобом виконання покарань. Досвід інших держав засвідчує, що пробація ефективна, якщо методи її роботи надійні й перевірені (Ягунов Д.В., 2006).

В 2015 році Україна зробила значний прорив у реформуванні кримінального законодавства. У серпні 2015 року набув чинності Закон України «Про пробацію». Впровадження служби пробації в Україні – це не тільки крок назустріч європейським стандартам дотримання прав людини, але

й значна перспектива виправлення правопорушників без ув'язнення. Служба пробації покликана вирішувати не тільки виховні, ресоціалізаційні, соціально-педагогічні проблеми, але й фінансові. Кримінальне покарання з погляду фінансування процесу виконання покарання дорого вартує для держави й для платників податків. Крім того, значне фінансування потрібно й після звільнення з установ виконання покарань. Тут мова йде про витрати, пов'язані з поверненням людей у суспільство з місць позбавлення волі. Варто зазначити, що витрати на утримання ув'язнених зростають із кожним роком.

Дослідження підтвердили, що покарання, не пов'язані з позбавленням волі, є ефективними заходами у процесі попередження злочинності, оскільки дозволяють уникнути шкідливих наслідків перебування людини у ситуації соціальної ізоляції та перебування у вкрай криміналізованому та соціально дезадаптованому середовищі в місцях позбавлення волі й заощадити державні кошти (Вітфілд Д., 2006).

Процес впровадження служби пробації в Україні це – дуже важливий крок у напрямку євроінтеграції й побудови громадянського суспільства, у якому дотримуються права людини. Визначаючи сутність поняття «пробація», слід указати на те, що це «метод роботи зі злочинцями» (Лейленд П., 1996) (від англ. «Probation» – «випробування, пробація» – форма умовного осуду, що одержала широке поширення в практиці судів Великобританії, США й інших країн (Никифоров Б., 1990).

На сучасному етапі поняття «пробація» використовується в декількох значеннях: 1) стан, у якому перебуває злочинець протягом певного строку (злочинець (probationer) перебуває «на пробації», тобто під пробаційним наглядом (on probation, under probation)); 2) як концепція соціальної роботи із правопорушниками й іншими соціально вразливими групами; 3) як орган державної влади (служба); 4) як специфічний процес виконання альтернативних покарань; 5) як покарання з відстрочкою виконання; 6) як сполучна ланка між кримінальним процесом, виконанням покарань і соціальною роботою (Ягунов Д., 2006).

Соціально-педагогічні аспекти пробації включають індивідуальний підхід до кожного засудженого, вивчення й збір особистісних характеристик і персональних даних, визначення проблем і потреб, виявлення причин і соціальних обставин, що перешкоджають соціальній адаптації засудженого, складання відповідного плану роботи з його реабілітації (плану нагляду). План нагляду містить у собі як вимоги до поведінки і дій засудженого, так і заходи, спрямовані на надання йому соціальної допомоги й соціальних послуг (консультативних, педагогічних, психологічних, послуг із працевлаштування, вирішення житлових проблем, побутовій облаштованості тощо).

Згідно із Законом України «Про пробацію» передбачено такі види пробації: досудова пробація – забезпечення суду інформацією, що характеризує особистість обвинувачуваного в скоєнні правопорушення, з метою вивчення особливостей його життєдіяльності для прийняття судом відповідного виваженого рішення щодо ступеню його відповідальності (складання досудової доповіді); наглядова пробація – здійснення наглядових і соціально-виховних заходів, тобто надання психологічної, консультативної й інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у соціально-виховних заходах і соціально корисної діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи щодо особи, до якої застосовується пробація; пенітенціарна пробація – це допомога особі, яка готується до звільнення з місць позбавлення волі, з метою її подальшої трудової й побутової облаштування, госпіталізації (за потреби) до установи охорони здоров'я й сприяння в адаптації до життя в суспільстві (ЗУ «Про пробацію», 2015).

В Україні вже впроваджена практика складання досудової доповіді, яка визначається як дій досудової пробації. Пробація починає діяти з моменту отримання судом матеріалів щодо злочину для розгляду. Досудова доповідь – це певний документ, своєрідна характеристика обвинуваченого, який має складати співробітник пробації у взаємодії з обвинувачуваним і подавати його до суду для винесення відповідного вироку. Він складається на підставі оцінки ризику здійснення особою повторного правопорушення. Співробітник пробації

надає оцінку ситуації, встановлює сфери життєдіяльності, визначає ризик скоєнні повторного кримінального правопорушення. Він повинен розуміти, чи існують проблеми, визначає, які саме. Співробітник пробації – це особлива категорія персоналу кримінальної юстиції. Це не просто фахівець, який має юридичну освіту, а юрист, що має ґрунтовні знання у царині соціальної роботи.

Наступним видом є наглядова пробація, яка передбачає пробаційний нагляд і роботу з особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Ця робота полягає в здійсненні оцінки ризику повторного кримінального правопорушення й складанні і реалізації індивідуального плану виховної роботи. Варто зауважити, що саме у процесі здійсненні наглядової пробації повною мірою реалізується її соціально-педагогічний зміст, визначений ще на початку XIX ст. основним принципом роботи з пробаціонером (особою, яка перебуває під пробацією): радити, допомагати, підтримувати.

У практиці соціально-педагогічного впливу часто використовують пробаційні програми. Пробаційні програми – це спеціальні програми соціально-психологічного або психо-коррекційного напрямку. Саме суд визначає і зобов'язує засудженого пройти одну з пробаційних програм з метою зміни способу поведінки, ставлення до оточуючого світу, внутрішніх установок. Висновки щодо виконання або невиконання пробаційної програми обов'язково передаються до суду, після чого суд виносить рішення щодо звільнення засудженого, у разі успішного сумлінного виконання пробаційної програми, або скасування вироку щодо покарання не пов'язаного з позбавленням волі і призначення іншого більш суворого покарання, у разі ухиляння засудженого від виконання пробаційної програми.

Отже, пробація не є абсолютно новим революційним шляхом, у тому числі й в Україні. Це цивілізаційний шлях, який довів свою ефективність в усьому світі саме з погляду безпеки суспільства, попередження здійснення повторних кримінальних правопорушень, реалізації соціально-педагогічного впливу на особистість засудженого з метою його виправлення та ре соціалізації.